

Beata Krakowiak

ZAGOSPODAROWANIE TURYSTYCZNE
KARPACKICH PARKÓW NARODOWYCH

L'AMÉNAGEMENT TOURISTIQUE
DES PARCS NATIONAUX DES KARPATES

TOURIST MANAGEMENT OF THE CARPATHIAN NATIONAL PARKS

Prezentowany artykuł jest częścią pracy dotyczącej funkcji turystycznej karpackich parków narodowych. Autorka dokonuje w nim przeglądu zagospodarowania turystycznego wybranych parków i jego charakterystyki. W badanej grupie zaznacza się duże zróżnicowanie pod względem wszystkich elementów zagospodarowania turystycznego. Jest ono konsekwencją położenia obszaru, ukształtowania terenu, dostępności komunikacyjnej i wieku parku.

1. WPROWADZENIE

Zgodnie z *Ustawą z dnia 12 grudnia 1991 roku o ochronie przyrody* park narodowy obejmuje obszar chroniony wyróżniający się szczególnymi wartościami naukowymi, przyrodniczymi, społecznymi, kulturowymi i wychowawczymi. Fakt powołania parku narodowego, prócz uświadomienia wartości przyrodniczej konkretnego obszaru, nakłada na park jako instytucję zadania mieszczące się w trzech grupach działań:

1. Utrzymywanie i przywracanie swoistych cech krajobrazu.
2. Udostępnianie parku do badań naukowych.
3. Udostępnianie parku dla dydaktyki i turystyki.

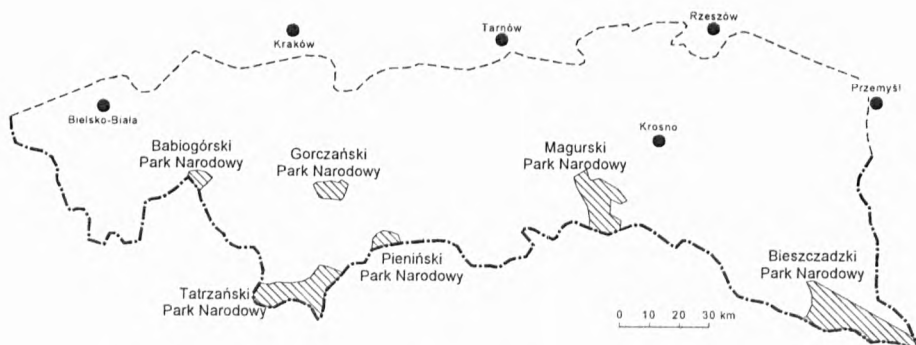
Każdej z wymienionych wyżej grup przypisać można rodzaj funkcji wynikającej z pełnionych zadań. Są to odpowiednio: funkcja ochronna, badawcza, dydaktyczna i turystyczna.

Celem niniejszej pracy jest analiza zagadnień związanych z funkcją turystyczną obszarów chronionych, która choć odgrywa rolę podrzędną (wszelkie

działania na terenie parku podporządkowane są ochronie przyrody), współistnienie obok pozostałych funkcji.

Mierniki pozwalających określić funkcję turystyczną parków narodowych jest kilka. Są nimi m.in.: walory turystyczne, zagospodarowanie, dostępność komunikacyjna, wielkość, struktura i zasięg przestrzenny ruchu turystycznego oraz wpływy finansowe z turystyki. Elementem, który w tym przypadku posłużył autorce za podstawę analizy jest zagospodarowanie turystyczne, pod pojęciem którego mieszczą się: baza komunikacyjna, baza noclegowa i baza towarzysząca, które w takiej kolejności omówione zostaną w dalszej części pracy.

Spośród licznej grupy parków narodowych w Polsce (22 parki), do szczególnej analizy wybrane zostały karpackie parki narodowe (rys. 1), które łączą w sobie obszary cenne przyrodniczo oraz są szczególnie atrakcyjne krajobrazowo. W grupie tej znalazły się: Babiogórski, Bieszczadzki, Gorczański, Magurski, Pieniński i Tatrzański Park Narodowy. Ogółem zajmują one ok. 790 km², co stanowi ok. 4% powierzchni łańcucha Karpat i ok. 0,25% ogólnej powierzchni kraju. Poszczególne parki wchodzące w skład grupy charakteryzują się dość dużym zróżnicowaniem co do wieku, zajmowanej powierzchni (tab. I), kształtu czy dostępności.

Rys. 1. Polskie parki narodowe w granicach Karpat – stan w roku 1996 (D e n i s i u k 1995)

Dessin 1. Les parcs nationaux polonais dans les limites des Carpates – état en 1996
(D e n i s i u k 1995)

2. BAZA KOMUNIKACYJNA

Penetracja turystyczna w parkach narodowych może odbywać się tylko po ściśle wyznaczonych szlakach. Z jednej strony udostępniają one najatrakcyjniejsze walory, z drugiej chronią pozostałe obszary przed ingerencją w naturalny rytm biologiczny obiektu (S e w e r n i a k 1976).

Informacje dotyczące szlaków karpackich parków narodowych prezentuje tab. I. Uwzględniono w niej dane dotyczące tylko tych szlaków, które zostały wytyczone i oznakowane w terenie. W ogólnej strukturze szlaków dominują zdecydowanie szlaki piesze, których łączna długość na badanym obszarze wynosi ok. 590 km. Fakt, że są one podstawowymi i najpopularniejszymi ciągami komunikacyjnymi zdecydował o tym, że w poniższym artykule poświęcono im szczególną uwagę.

W wielkościach bezwzględnych największą długością tras pieszych w analizowanej grupie charakteryzują się jednocześnie największe powierzchniowo parki, czyli Tatrzański i Bieszczadzki Park Narodowy. Podobna zależność zaznacza się także w odniesieniu do najmniejszych parków (Babiogórski, Pieniński), którym odpowiada najmniejsza długość szlaków. Wyjątkiem w badanej grupie jest Magurski Park Narodowy, który będąc jednym z największych powierzchniowo parków posiada jedną z najmniejszych długości szlaków.

Zasygnalizowane wcześniej proporcje zdecydowanie zmieniają się przy analizie gęstości szlaków na obszarze poszczególnych parków. Największa gęstość szlaków na 1 km² występuje w Babiogórskim (2,08 km) i Pienińskim Parku Narodowym (1,25 km), czyli w najmniejszych powierzchniowo parkach, a dopiero potem w Tatrzańskim Parku Narodowym (1,18 km). Wymienione parki znajdują się powyżej średniej gęstości szlaków pieszych karpackich parków narodowych, która wynosi 0,74 km/km² (tab. I). Poniżej tej wartości znalazły się Bieszczadzki, Gorczański i Magurski Park Narodowy.

Ciekawych wniosków dostarcza analiza gęstości szlaków w połączeniu z wiekiem parku. Obliczony dla badanej grupy współczynnik rang Spearmana osiąga w przypadku omawianych zmiennych wartość $R = 0,99$, co świadczy o bardzo dużej zależności funkcyjnej pomiędzy badanymi cechami. Potwierdzeniem tego wyniku jest fakt, że najstarsze parki, tzn. Babiogórski, Pieniński i Tatrzański (powstałe w latach 1954–1955) osiągają największą gęstość szlaków na 1 km², zaś parki młodsze – Bieszczadzki, Gorczański, a zwłaszcza Magurski Park Narodowy – dużo mniejszą gęstość. Wytlumaczenia tego zjawiska poszukiwać należy w przepisach prawnych, które ograniczają przedsięwzięcia turystyczne o charakterze trwałym, natomiast pozostawiają pewną swobodę, np. w zakresie wytyczania szlaków.

Zarówno długość szlaków, jak i średnia gęstość nie wskazują bliżej na ich rozmieszczenie przestrzenne w granicach parku. W celu zilustrowania zmiennej w przestrzeni gęstości szlaków obszar każdego parku, z naniesionymi szlakami, pocięty został siatką kwadratów o powierzchni jednostkowej równej 1 km². W obrębie jednostki podstawowej zliczana była suma długości szlaków, na podstawie której powstały mapy gęstości szlaków. Ich analiza pozwoliła stwierdzić występowanie dużych wahań w stosunku do wartości średniej dla badanej grupy, jak i dla każdego parku. Zróznicowanie to najlepiej oddają skrajne wartości

Tabela 1

Szlaki turystyczne w karpackich parkach narodowych (1995)
 Les itinéraires touristiques dans les parcs nationaux de Karpates (1995)

Lp.	Nazwa parku	Rok powstania parku	Powierzchnia w ha	Szlaki piesze w km	Gęstość w km/km ²	Szlaki rowerowe w km	Szlaki narciarskie w km	Inne szlaki w km
1.	Babiogórski PN	1954	1 734	36	2,08	–	4	–
2.	Bieszczadzki PN	1973	27 064	175	0,65	32	48	konne: 42
3.	Gorczański PN	1981	6 742	40	0,59	–	12	–
4.	Magurski PN	1995	19 962	58	0,14	–	–	–
5.	Pieniński PN	1955	2 232	28	1,25	–	–	wodne: 14,5
6.	Tatrzański PN	1955	21 164	250	1,18	42	52	–
Ogółem			78 898	587	0,74	74	116	56,5

Źródło: Opracowanie własne.

przyjętych przedziałów: 0 km/km² i 3,5 km/km². Obszary o największej gęstości (powyżej 2 km/km²) to przede wszystkim:

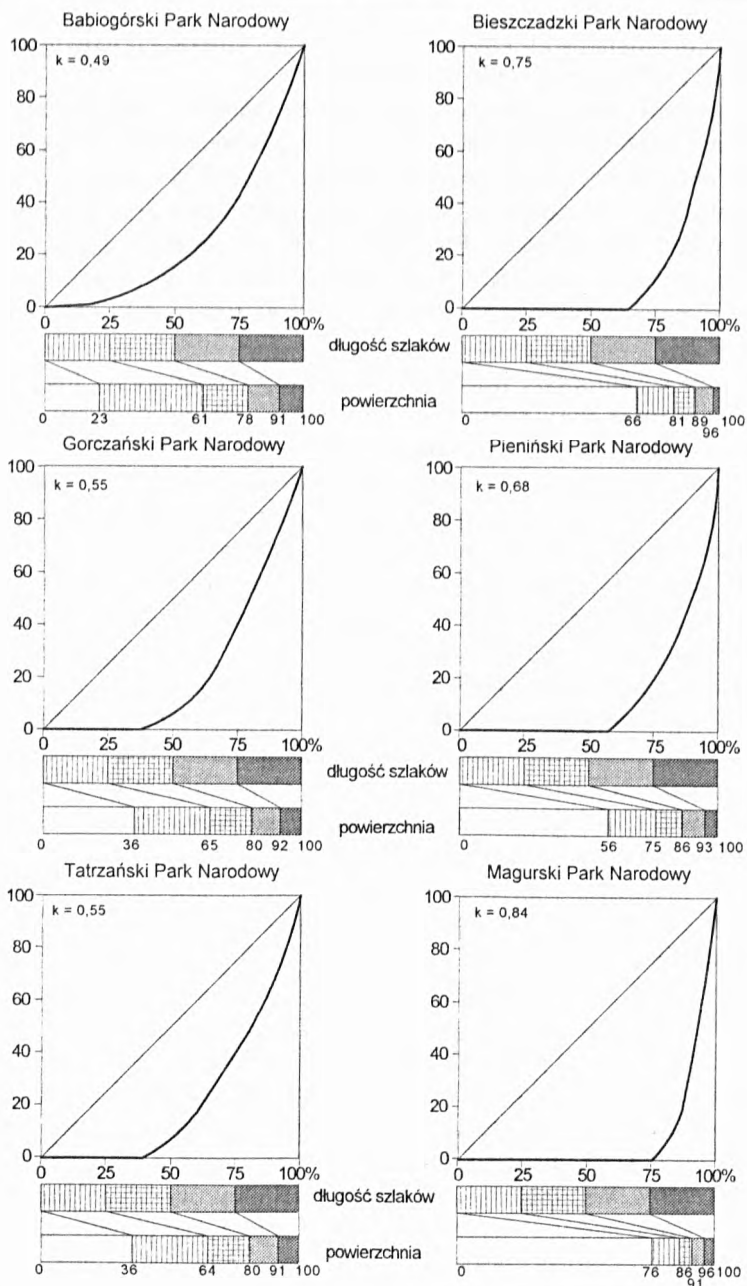
1) szczyty i partie podszczytowe: okolice Diablaka (Babiogórski PN), Tarnicy (Bieszczadzki PN), Turbacza-Jaworzyny, Kudłonia (Gorczański PN), Trzech Koron (Pieniński PN), Kasprowego Wierchu, Koziogo Wierchu (Tatrzański PN);

2) naturalne obniżenia terenu, tj. przełęcze: Krowiarki (Babiogórski PN), im. Orłowicza (Bieszczadzki PN), Szopka (Pieniński PN); doliny: Chochołowska, Gąsienicowa, Polana Kalatówki, dolina Małej Łąki (Tatrzański PN); okolice miejscowości: Wołosate, Ustrzyki Górne (Bieszczadzki PN), Kuźnice (Tatrzański PN);

3) okolice schronisk: Markowe Szczawiny (Babiogórski PN), pod Turbaczem (Gorczański PN), schroniska tatrzańskie (Dolina Chochołowska, Polana Kalatówki, „Murowaniec” na Hali Gąsienicowej).

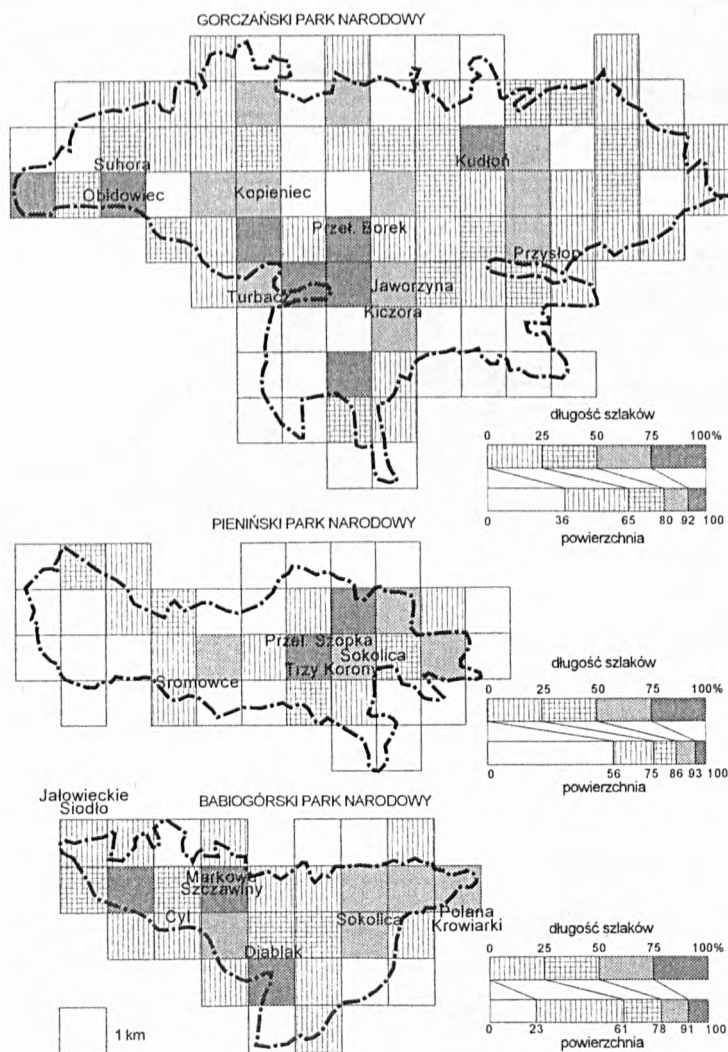
Obok obszarów pokrytych gęstą siecią szlaków, w każdym z badanych parków występują powierzchnie, przez które nie przechodzą piesze trasy turystyczne. W Babiogórskim Parku Narodowym obszary takie zajmują najmniej, bo ok. 20%. Większy ich udział notuje się w Gorczańskim i Tatrzańskim Parku Narodowym (ok. 35%), natomiast największe powierzchnie pozbawione szlaków charakterystyczne są dla Pienińskiego (ok. 50%), Bieszczadzkiego (ok. 65%) i Magurskiego Parku Narodowego (ok. 75%).

Zróznicowanie rozmieszczenia szlaków w granicach poszczególnych parków narodowych potwierdzają także mapy koncentracji (rys. 3–6) i odpowiadające im wskaźniki koncentracji (rys. 2). O średnim stopniu koncentracji szlaków można mówić w odniesieniu do Babiogórskiego Parku Narodowego ($k = 0,49$) oraz Gorczańskiego i Tatrzańskiego Parku Narodowego ($k = 0,55$). Pozostałe trzy parki charakteryzują się dużą koncentracją szlaków. Są to Pieniński ($k = 0,69$), Bieszczadzki ($k = 0,75$) i Magurski Park Narodowy ($k = 0,84$). W przypadku pierwszego z nich największą liczbę szlaków wytyczono we wschodniej części parku, w której znajdują się najwyższe szczyty Pienin: Trzy Korony, Czarnezik, Sokolica. Krzyżujące się w tym rejonie trasy biorą swój początek w położonych przy granicach parku miejscowościach turystycznych: Szczawnicy, Krościenku i Sromowcach, które są jednocześnie miejscowościami wypadowymi do Pienińskiego Parku Narodowego. Z ukształtowaniem powierzchni wiąże się także koncentracja szlaków w Bieszczadzkim Parku Narodowym. Obszary Połoniny Wetlińskiej, Caryńskiej, Tarnicy, czyli północno-zachodnia i centralna część parku, to tereny przez które przechodzi główny szlak beskidzki. Obrzeża parku oraz jego wschodnia część ze względu na słabą dostępność są pozbawione szlaków. Peryferyjne położenie i słabe skomunikowanie to także przyczyny braku szlaków (z wyjątkiem szlaku granicznego) w południowej części Magurskiego Parku Narodowego, w którym zdecydowana większość tras wyznaczona została przede wszystkim w północnej i częściowo środkowej czę-

Rys. 2. Koncentracja pieszych szlaków turystycznych w karpackich parkach narodowych (krzywa Lorentza)

Dessin 2. La concentration des itinéraires pédestres touristiques dans les parcs nationaux de Carpatie (courbe de Lorentz)

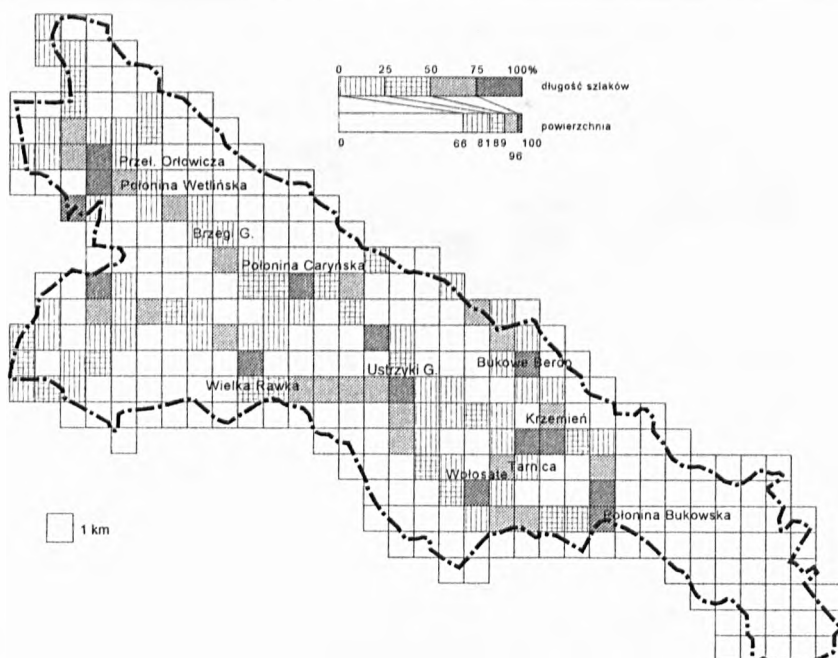

Rys. 3. Koncentracja pieszych szlaków turystycznych w: Gorczańskim PN, Pienińskim PN i Babiogórskim PN

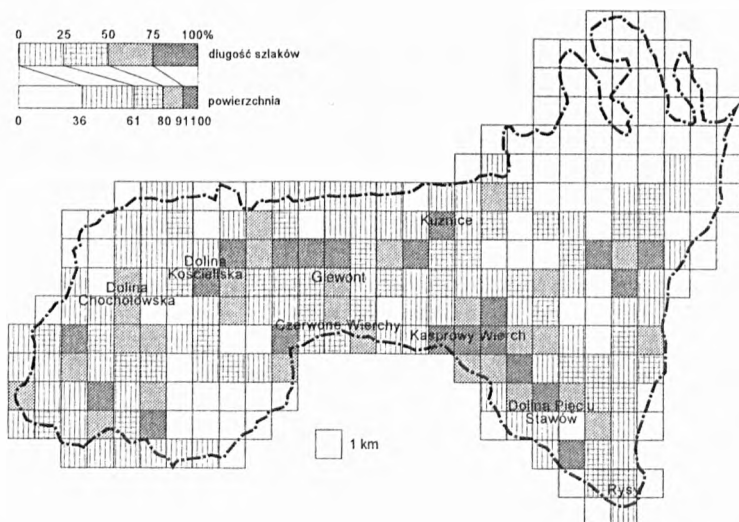
Dessin 3. La concentration des itinéraires pédestres touristiques: Le P.N. de Gorce, Le P.N. de Pieniny, Le P.N. de Babia Góra

ści parku, znajdującej się w strefie oddziaływania głównych węzłów komunikacyjnych regionu: Gorlic, Jasła i Krosna.

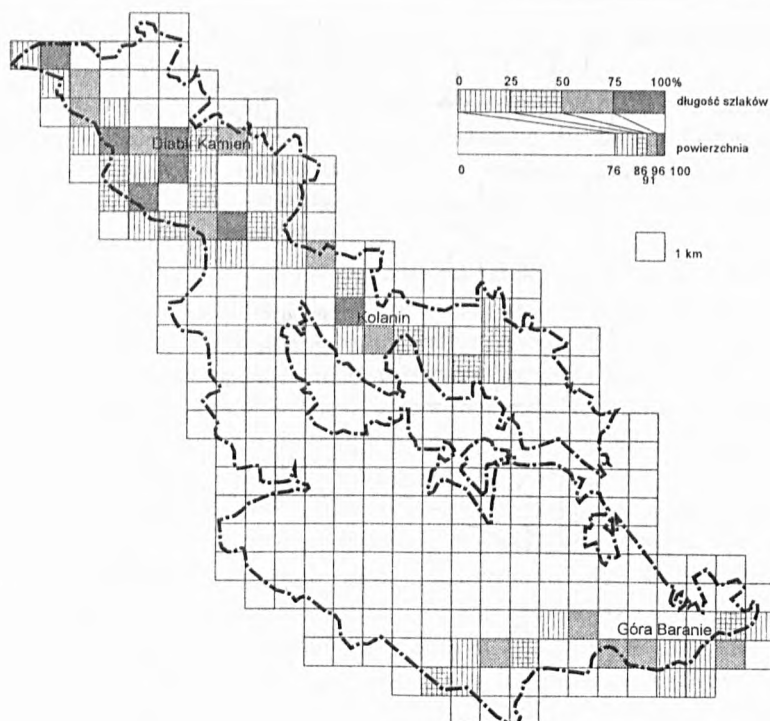
Istotnym zagadnieniem w analizie przestrzennej koncentracji szlaków, poza określeniem ich gęstości, jest ustalenie relacji jakie występują pomiędzy poszczególnymi szlakami oraz charakterystyka całego układu przez nie stworzonego.

Rys. 4. Koncentracja pieszych szlaków turystycznych w Bieszczadzkim Parku Narodowym
 Dessin 4. La concentration des itinéraires pédestres touristiques dans le P.N. de Bieszczady

Rys. 5. Koncentracja pieszych szlaków turystycznych w Tatrzańskim Parku Narodowym
 Dessin 5. La concentration des itinéraires pédestres touristiques dans le P.N. de Tatra

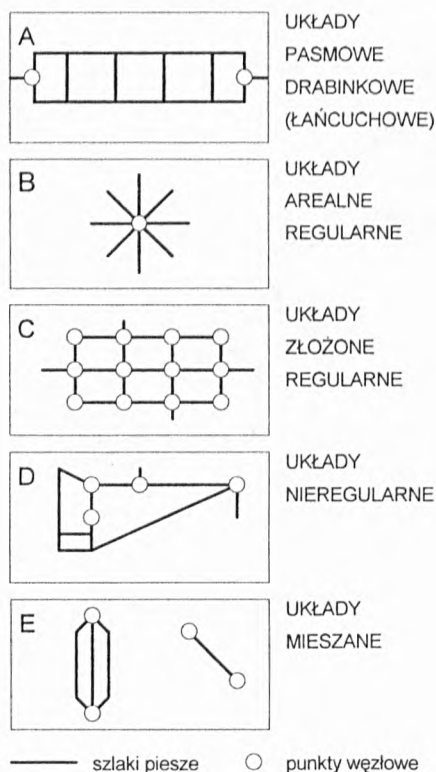
Rys. 6. Koncentracja pieszych szlaków turystycznych w Magurskim Parku Narodowym
 Dessin 6. La concentration des itinéraires pédestres touristiques dans le P.N. de Magura

W literaturze najczęściej stosuje się podział na szlaki główne, uzupełniające, łącznikowe i doprowadzające. Na podstawie powiązań jakie pomiędzy nimi występują J. S e w e r n i a k (1982) dokonał podziału na następujące układy przestrzenne szlaków:

- 1) układy rozproszone;
- 2) układy pasmowe: proste, wielokrotne, drabinkowe, kołowe;
- 3) układy arealne: regularne, nieregularne, kołowe;
- 4) układy złożone: regularne, nieregularne, mieszane.

Powyższy podział posłużył autorce pracy do określenia układów przestrzennych karpackich parków narodowych. Oczywiście tak regularne schematy w rzeczywistości nie występują, niemniej poszczególne szlaki nawiązują w swoim przebiegu do uogólnionego modelu (rys. 7).

Zdaniem autorki, w obrębie karpackich parków narodowych występują układy charakterystyczne dla trzech spośród wymienionych typów, tzn.: pasmowego, arealnego i złożonego.

Rys. 7. Typy koncentracji szlaków w karpackich parkach narodowych wg modeli J. S e w e r n i a k a (1982). A – układy pasmowe, drabinkowe (łańcuchowe), B – układy arealne regularne, C – układy złożone regularne, D – układy nieregularne, E – układy mieszane; 1 – szlaki piesze, 2 – punkty węzłowe

Dessin 7. Les types de la concentration des itinéraires dans les parcs nationaux de Karpates selon les modèles de J. S e w e r n i a k (1982). A – dispositions d'enchaînement, d'échellonnement, B – dispositions d'aire, régulières, C – dispositions complexes, régulières, D – dispositions irrégulières, E – dispositions mixtes; 1 – itinéraires pédestres, 2 – ppoints de jonction

Układ pasmowy, drabinkowy, charakterystyczny jest dla Babiogórskiego i Bieszczadzkiego Parku Narodowego (rys. 8). W obu parkach, wzdłuż całego obszaru, biegną niemal równoległe do siebie dwa główne szlaki, będące osiami całego układu. W swoim przebiegu nawiązują one do głównych rysów ukształtowania terenu. W przypadku Babiogórskiego Parku Narodowego jeden ciąg układu biegnie granią masywu Babiej Góry, od Przełęczy Jałowieckiej na wschodzie, przez Małą Babią Górę, Przełęcz Bronę, Diablak, Sokolicę i schodzi do Przełęczy Krowiarki na zachodzie. Drugi ciąg, tzw. Górny Płaj, ma bardziej wyrównany przebieg co do wysokości (wzdłuż poziomicy 1000–1200 m n.p.m.)

i prowadzi na północ od poprzedniego od Przełęczy Jałowieckiej przez Markowe Szczawiny do Przełęczy Krowiarki.

W Bieszczadzkim Parku Narodowym funkcję głównych osi komunikacyjnych pełnią: szlak biegnący przez Smerek, Połoninę Wetlińską, Połoninę Caryńską, Tarnicę, Krzemień, Halicz w kierunku Połoniny Bukowskiej oraz szlak biegnący przez Dział, Małą Rawkę, Wielką Rawkę i dalej w stronę Ustrzyk Górnych, Wołosatego i Przełęczy Bukowskiej.

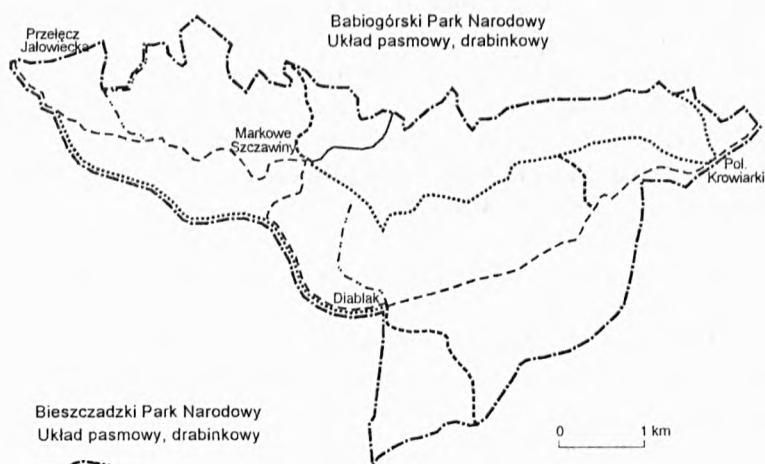
W przypadku obu parków, prostopadłe do szlaków głównych, wychodzą dużo krótsze linie, odgrywające rolę szlaków łącznikowych (np. Przełęcz Brona – Markowe Szczawiny, Diablak – Skręt Ratowników, Sokolica – Szkolnikowe Rozstaje w Babiogórskim Parku Narodowym oraz Mała Rawka – Połonina Caryńska, Wołosate – Tarnica w Bieszczadzkim Parku Narodowym). Także prostopadły przebieg w stosunku do osi głównych mają szlaki wychodzące od granic parku. Pełnią one funkcję szlaków doprowadzających.

Gorczański Park Narodowy jest, zdaniem autorki, przykładem układu arealnego, regularnego (rys. 8). Rolę szlaków głównych odgrywają w tym przypadku szlaki wychodzące od granic parku w kierunku jego środka (np. Polana Hucisko – Turbacz, Zagronie – Turbacz, Polana Jadamówka – Turbacz). Pewne zaburzenie w stosunku do wzorcowego modelu występuje w północno-wschodniej części parku, gdzie szlaki doprowadzające dochodzą do Kudłonia, skąd dopiero rozpoczyna się główna trasa. Szczyt ten, choć może stanowić odrębny cel wycieczek, jest też jednym z etapów wędrówki na Turbacz, który będąc najwyższym szczytem Gorców, tworzy jednocześnie punkt centralny i węzłowy całego układu.

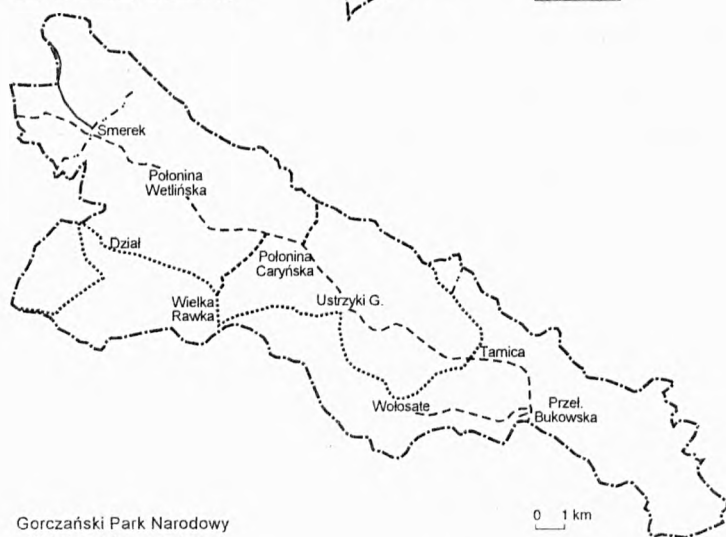
Układy złożone charakterystyczne są dla trzech pozostałych parków.

Sieć szlaków Pienińskiego Parku Narodowego jest przykładem układu złożonego, nieregularnego (rys. 8). Jego cechą jest niesymetryczny, rozbudowany w części wschodniej system. W całości układu dominują dwa szlaki główne, nawiązujące w swoim przebiegu do dwóch głównych osi parku. Jeden biegnie z północy na południe, jest krótki i łączy Krościenko ze Sromowcami; drugi prowadzi z zachodu na wschód, jest długi i kręty (część wschodnia), łączy Czorsztyn ze Szczawnicą. Oba szlaki spotykają się na Przełęczy Szopka, który to punkt – obok Trzech Koron i Sokolicy – pełni funkcję punktu węzłowego. Prócz szlaków głównych, na obszarze Pienińskiego Parku Narodowego znajdują się także szlaki doprowadzające, do których zaliczyć należy trasę: Sromowce – Macelak, Sromowce – Trzy Korony czy Krościenko – Sokolica.

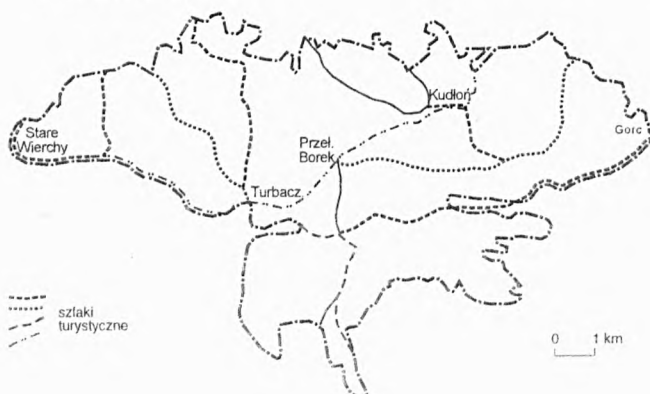
Najbardziej rozbudowana sieć szlaków charakterystyczna jest dla Tatrzańskiego Parku Narodowego (rys. 8). Zdaniem autorki, mimo pewnych zaburzeń, wynikających głównie z ukształtowania terenu, należy zakwalifikować ją do układu złożonego, regularnego. Wzdłuż układu, z zachodu na wschód, biegną dwie osie. Jedną stanowi tzw. Droga pod Regłami (od Polany Huciska do Polany Kalatówki), druga, równoległa, biegnie od Przełęczy Bobrowieckiej przez

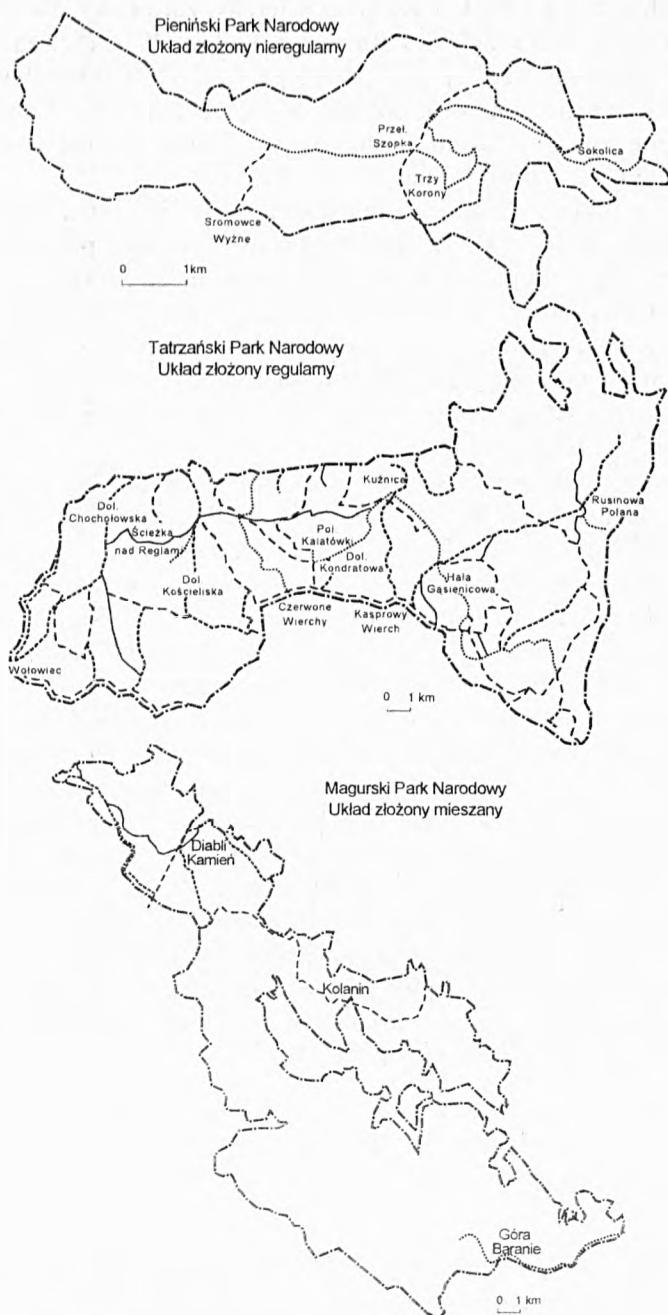

Bieszczadzki Park Narodowy
Układ pasmowy, drabinkowy

Gorczański Park Narodowy
Układ arealny, regularny

Rys. 8. Układy koncentracji szlaków w karpackich parkach narodowych

Dessin 8. Les dispositions de la concentration des itinéraires dans les parcs nationaux de Carpathes

Dolinę Chochołowską, Ornak, Czerwone Wierchy, Kasprowy Wierch, Halę Gąsienicową, Polanę Waksrudzką i Rusinową Polanę. W części zachodniej widoczny jest fragment trzeciej osi, przebiegającej od Wołowca do Przełęczy Pyszniańskiej. Wyznaczone osie pocięte są poprzecznymi szlakami wychodzącymi od granic parku i szlakami łącznikowymi. Układ jako całość tworzy gęstą sieć linii, spotykających się w punktach węzłowych.

Przykładem układu złożonego mieszanego jest sieć szlaków Magurskiego Parku Narodowego (rys. 8). W odróżnieniu od wcześniej prezentowanych typów koncentracji, występujące na obszarze omawianego parku trasy turystyczne nie tworzą zwartej całości, lecz zlokalizowane są w dwóch oddalonych od siebie grupach. Szczególnie rozbudowana sieć szlaków występuje w północnej części parku, która połączona jest jedną, długą trasą ze środkową częścią parku. Z kolei południowe krańce Magurskiego Parku Narodowego udostępnione są tylko poprzez pojedynczy, graniczny szlak.

Oprócz przedstawionych szlaków pieszych w grupie badanych obszarów funkcjonują szlaki specjalistyczne, wymagające odpowiedniego sprzętu, przygotowania i kondycji fizycznej. Do takich szlaków należą, m.in. szlaki narciarskie cieszące się dużą popularnością przede wszystkim w Tatrzańskim Parku Narodowym, a także w Bieszczadzkim i Gorczańskim Parku Narodowym. Łączna długość tych tras na analizowanym obszarze wynosi ok. 115 km, przy czym największa ich długość przypada na dwa pierwsze parki (tab. I). W większości przypadków wytyczone szlaki nawiązują w swoim przebiegu do tras pieszych.

Obok szlaków narciarskich coraz bardziej popularne na terenach górskich, a tym samym w górskich parkach narodowych, stają się ostatnio ścieżki rowerowe. Odpowiednio przygotowane trasy na interesującym autorkę obszarze wyznaczone zostały w Bieszczadzkim i Tatrzańskim Parku Narodowym. Ich łączna długość w obu parkach wynosi ok. 75 km (tab. I). Prócz wymienionych wyżej parków uprawianie turystyki rowerowej dozwolone jest także w Gorczańskim Parku Narodowym, mimo braku specjalnie poprowadzonych tras.

Osobliwością wśród karpackich parków narodowych jest szlak konny wytyczony w Bieszczadzkim Parku Narodowym oraz szlak wodny (przełom Dunajca) w Pienińskim Parku Narodowym (tab. I).

3. BAZA NOCLEGOWA

Szczególony charakter omawianych obszarów sprawia, że istniejąca na ich terenie baza noclegowa winna pełnić swoje funkcje tak, aby nie czynić szkody przyrodzie i nie godzić w jej interesy. Wymóg ten eliminuje szereg obiektów, które charakterystyczne są dla ośrodków turystycznych, jak hotele, domy wczasowe itp.

W przypadku karpackich parków narodowych analizą objęte zostały wszystkie obiekty noclegowe znajdujące się w ich granicach oraz te, które położone są na ich obrzeżach, a stanowią bazę dla turystyki wędrownej. Ostatnia uwaga dotyczy obu schronisk w Pienińskim Parku Narodowym oraz schroniska pod Turbaczem.

Ogółem w karpackich parkach narodowych zarejestrowano 27 obiektów (w tym pięć sezonowych) dysponujących 2181 miejscami noclegowymi, z czego ok. 35% stanowiły miejsca sezonowe (tab. II). Największa liczba miejsc noclegowych (53%) przypada na Bieszczadzki Park Narodowy, z czego 65% to miejsca sezonowe. Drugą lokatę pod względem liczby miejsc noclegowych zajmuje Tatrzański Park Narodowy (31%).

Jak widać z powyższych liczb, największą bazą noclegową charakteryzują się jednocześnie największe powierzchniowo parki. Prezentowane prawidłowości dotyczą zarówno liczby miejsc noclegowych, jak i liczby obiektów znajdujących się w ich granicach. Najmniej ich posiadają: Babogórski, Gorczański i Pieniński Park Narodowy. Szczególnym przypadkiem w analizowanej grupie jest Magurski Park Narodowy, na obszarze którego nie występują żadne obiekty noclegowe.

Tendencje te nie potwierdzają się w trakcie analizy liczby miejsc noclegowych przypadających na jednostkę powierzchni (tab. II). Okazuje się, że gęstość bazy noclegowej dla poszczególnych parków osiąga wartości podobne, a przede wszystkim bardzo małe.

Szukając zależności pomiędzy gęstością bazy noclegowej a wiekiem parku autorka zastosowała, podobnie jak w przypadku bazy komunikacyjnej, współczynnik rang Spearmana. Otrzymany wynik ($R = 0,64$) świadczy o średniej zależności badanych cech. Przyczyną tego stanu są przede wszystkim przepisy prawne, podporządkowujące wszystkie działania na terenie parku ochronie przyrody i ograniczające inwestycje o innym charakterze. W konsekwencji, po utworzeniu parku narodowego, na jego obszarze nie funkcjonują inne obiekty turystyczne prócz tych, które istniały przed utworzeniem parku. Bazę starszą od parku posiadają m.in.: Babogórski, Pieniński, Tatrzański, a także Gorczański Park Narodowy. Nietypowy w badanej grupie jest Bieszczadzki Park Narodowy, na obszarze którego zlokalizowane są zarówno obiekty powstałe przed, jak i po powołaniu parku. Wyjaśnienia tego stanu poszukiwać należy w specyfice parku, przejawiającej się w tym, że w granicach obszaru chronionego znajdują się stałe osady, których w mniejszym stopniu dotyczą ograniczenia prawne.

Pod względem rodzaju bazy noclegowej dominują typowe dla obszarów górskich schroniska. Na ogół pełnią one funkcję punktów węzłowych w sieci komunikacyjnej parków oraz większych obszarów, na których parki są położone. Dla osób wędrujących z plecakiem są najczęściej miejscem noclegu, dla pozostałych turystów miejscem odpoczynku na trasie.

Tabela II

Baza noclegowa na obszarze karpaccich parków narodowych (1995)
 La base de couchage sur le terrain des parcs nationaux de Karpates (1995)

Lp.	Nazwa parku	Nazwa obiektu	Wysokość w m n.p.m.	Rok powstania	Liczba miejsc	Gęstość na km ²
1.	Babiogórski PN	Schronisko Markowe Szczawiny	1180	1906	68	0,0039
	razem				68	
2.	Bieszczadzki PN	Hotel BPN „Biały”, Ustrzyki Górne	630	1992	67	
		Hotel Górski PTTK, Ustrzyki Górne	630		90	
		Schronisko „Kremenaros”, Ustrzyki Górne	630		80	
		Stacja GOPR, Ustrzyki Górne	630		23	
		Kemping PTTK, Ustrzyki Górne	630		250*	
		Schronisko BPN, Wołosate	750	1979 lata pięćdziesiąte	40	
		Pole namiotowe BPN, Wołosate	750		100*	
		Bacówka PTTK pod Małą Rawką	930		30	
		Schronisko PTTK na Połoninie Wetlińskiej	1253		20	
		Pole BPN, Bereżki	620		150*	
		Pole biwakowe, Bereżki	620	1972–1974	100*	
		Pole BPN, Brzegi Górne	750		150*	
		Schronisko studenckie „Koliba”, Przysłup	777		20	
		Schronisko ZHP „Ostoja”, Suche Rzeki	652		38	
	razem				1158	0,0043
3.	Gorczański PN	Schronisko PTTK pod Turbaczem	1260	1958	130	0,0024
		Schronisko PTTK na Starych Wierchach	980	1974	34	
		razem			164	
4.	Magurski PN	–	–	–	–	–
5.	Pieniński PN	Schronisko PTTK „Trzy Korony”, Sromowce Niżne	460	1930	63	0,0051
		Schronisko PTTK „Orlica”, Szczawnica	520	1932	50	
		razem			113	

6.	Tatrzański PN	Schronisko PTTK w Dolinie Pięciu Stawów	1672	1876	70	
		Schronisko PTTK Morskie Oko	1404	1908	39	
		Schronisko PTTK w Dolinie Roztoki	1031	1913	96	
		Schronisko PTTK na Hali Gąsienicowej	1500	1925	109	
		Schronisko PTTK na Kalatówkach	1198	1938	96	
		Schronisko TPN na Hali Kondratowej	1333	1948	28	
		Schronisko TPN na Hali Ornak	1103	1948	75	
		Schronisko PTTK na Polanie Chocholowskiej	1148	1953	165	
	razem				678	0,0032
Ogółem miejsca noclegowe					2 181	
					750*	

Źródło: Opracowanie własne.

* Miejsca sezonowe.

Historia powstania karpackich schronisk sięga końca XIX w. Wtedy to, głównie z inicjatywy Towarzystwa Tatrzańskiego, powstały pierwsze tego typu obiekty w miejscu dawnych kolib, szałasów i bacówek. Inicjatywę tę w późniejszym okresie przejęło Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, a od 1950 r. Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (M o s k a ł a 1987). Stare tradycje schronisk na badanym obszarze potwierdza ich rok powstania. Znaczna część omawianych obiektów pochodzi jeszcze sprzed II wojny światowej, choć są także i starsze. W wielu przypadkach istniejące obecnie schroniska powstały na miejscu wcześniej funkcjonujących obiektów, które uległy zniszczeniu lub musiały zostać rozebrane.

Duże zróżnicowanie pod względem rodzaju obiektów wykazuje Bieszczadzki Park Narodowy. Oprócz schronisk (obiekty mające w swojej nazwie hotel pełnią także taką funkcję) i bacówek występują tu kempingi i pola namiotowe, zlokalizowane głównie w Ustrzykach Górnych, Wołosatym, Bereżkach, które to miejscowości w sezonie turystycznym stanowią punkty wypadowe na okoliczne szczyty, a znajdująca się w nich sezonowa baza uzupełnia niewystarczającą bazę stałą.

Pod względem własności zlokalizowane na terenie karpackich parków narodowych obiekty noclegowe należą głównie do jednego z trzech właścicieli: Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, dyrekcji parków lub osób prywatnych (tab. II).

W przypadku PTTK wszystkie obiekty – mimo posiadanego prawa własności – użytkowane są przez prywatnych agentów, z którymi zawierana jest umowa zazwyczaj na okres pięciu lat, z możliwością przedłużenia na dalszy okres. W tymczasowym użytkowaniu dzierżawców znajdują się przede wszystkim schroniska.

Własne obiekty posiadają także dyrekcje parków, we władaniu których znajdują się schroniska (Bieszczadzki PN, Tatrzański PN) oraz pola namiotowe (Bieszczadzki PN). Podobnie jak w przypadku PTTK, baza ta wynajmowana jest na czas określony prywatnym agentom.

Własność prywatna w odniesieniu do obiektów noclegowych charakterystyczna jest tylko dla Bieszczadzkiego Parku Narodowego i wynika z wcześniej sygnalizowanej jego specyfiki (miejscowości w granicach parku).

Właścicielami pojedynczych obiektów noclegowych na badanym obszarze są też: Związek Harcerstwa Polskiego i Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe.

Konieczność eliminowania z obszaru parku ruchu pobyтового sprawia, że znajdujące się w granicach parku obiekty spełniają na ogół tylko podstawowe oczekiwania turystów, czego odzwierciedleniem jest ich standard. Podstawowe wyposażenie stałej bazy noclegowej to przede wszystkim woda (często z własnego źródła), kanalizacja (wyjątek Stare Wierchy), centralne ogrzewanie (własny piec), gaz z butli. Potrzeby żywieniowe zaspokajane są przez bufet lub jadalnię.

dajnię. Wyjątek pod względem wyposażenia stanowi schronisko na Polanie Kalatówki (Tatrzański PN) i Hotel Górski (Bieszczadzki PN). Obiekty te są dodatkowo wyposażone w restaurację, kawiarnię, saunę, siłownię, basen (Hotel Górski) oraz własny wyciąg narciarski w pobliżu schroniska (Kalatówki).

Standard obiektów przejawia się także w strukturze wielkości pokoi. W dwóch ostatnio wspomnianych obiektach dominują pokoje małe, 1-, 2- lub 3-osobowe, z umywalkami lub łazienkami, oraz apartamenty. W pozostałych schroniskach przeważają pokoje wieloosobowe, często z piętrowymi łóżkami, bez umywalk, ze wspólnym węzłem sanitarnym na korytarzu. Podstawowy standard posiada także baza sezonowa.

4. BAZA TOWARZYSZĄCA

Omawiana poprzednio baza komunikacyjna i noclegowa stanowi podstawę, bez której uprawianie turystyki nie byłoby możliwe. Niemniej istotne dla obsługi ruchu turystycznego są także urządzenia towarzyszące (L i j e w s k i, M i k u ł o w s k i, W y r z y k o w s k i 1992). W obrębie karpackich parków narodowych na urządzenia te składają się przede wszystkim kolejki linowe i wyciągi. Najbardziej uprzywilejowanym pod względem omawianej bazy jest Tatrzański Park Narodowy. W parku tym, począwszy od 1936 r., funkcjonuje jedyna kolej kabinowa na obszarze badanych parków, pokonująca trasę z Kuźnic przez Myślenickie Turnie na Kasprowy Wierch. Atrakcją w analizowanym regionie są też kolejki linowo-krzeselkowe. Do ogólnego użytku udostępniono dwie w Tatrzańskim Parku Narodowym (Hala Goryczkowa – Kasprowy Wierch, Hala Gąsienicowa – Kasprowy Wierch) oraz jedną w Gorczańskim Parku Narodowym (Polana Huciska – Tobołów). Sezonowo w granicach niektórych parków narodowych działają ponadto wyciągi narciarskie. Urządzenia te znajdują się w Tatrzańskim Parku Narodowym (6 wyciągów), Gorczańskim Parku Narodowym (3) i w Bieszczadzkim Parku Narodowym (2).

4. PODSUMOWANIE

Zaprezentowany powyżej materiał pozwala na pewne uogólnienia w zakresie stanu zagospodarowania turystycznego karpackich parków narodowych:

1. Badana grupa parków charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem pod względem zagospodarowania turystycznego. Zróżnicowanie to przejawia się we wszystkich elementach zagospodarowania omawianych w artykule (baza komunikacyjna, baza noclegowa, baza towarzysząca).

2. Duża niejednorodność jest też cechą wewnętrzną każdego parku w przypadku gęstości i koncentracji szlaków pieszych.

3. Przebieg szlaków, a w konsekwencji stworzony przez nie układ, jest wynikiem położenia obszaru, ukształtowania terenu i dostępności komunikacyjnej.

4. Stopień zagospodarowania turystycznego jest pochodną wieku parku i tradycji turystycznych na danym obszarze, przy czym zależność ta jest bardzo silna w przypadku bazy komunikacyjnej, a średnia dla bazy noclegowej.

5. Obszarami o największym zainwestowaniu turystycznym są Tatrzański i Bieszczadzki Park Narodowy, o czym świadczą bezwzględne wartości dotyczące bazy komunikacyjnej, noclegowej i towarzyszącej. Dużym zagospodarowaniem w stosunku do zajmowanej powierzchni charakteryzują się także Babogórski i Pieniński Park Narodowy. Obszarem najslabiej zagospodarowanym jest Magurski Park Narodowy.

PIŚMIENNICTWO

- Baranowska-Janota M., 1986, *Turystyka na obszarach parków narodowych i krajobrazowych*, „Problemy Turystyki”, z. 3/4, s. 37–43.
- Boczarski M. K., 1976, *Metody statystyki matematycznej w geografii*, PWN, Warszawa.
- Denisiuk Z., 1995, *Ochrona przyrody i krajobrazu*, [w:] *Karpaty Polskie*, red. J. Warszńska, Kraków.
- Fischbach J., 1989, *Funkcja turystyczna jednostek przestrzennych i program jej badania*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Turyzm, z. 5, s. 7–26.
- Krzyżtofiak M., 1981, *Statystyka dla wyższych zawodowych studiów ekonomicznych*, PWN, Warszawa.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J., 1992, *Geografia turystyki Polski*, PWE, Warszawa.
- Mapa turystyczna – Babia Góra, 1 : 25 000*, 1994, Oficyna Wydawnicza „Rewasz”, Pruszków.
- Mapa turystyczna – Bieszczady, 1 : 75 000*, 1993, PPWK, Warszawa–Wrocław.
- Mapa turystyczna – Gorce, 1 : 75 000*, 1995, PPWK, Warszawa–Wrocław.
- Mapa turystyczna – Magurski Park Narodowy, 1 : 50 000*, 1996, Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne, Rzeszów.
- Mapa turystyczna – Pieniński Park Narodowy, 1 : 22 500*, 1994, PPWK, Warszawa–Wrocław.
- Mapa turystyczna – Tatry i Podhale, 1 : 25 000*, 1995, PPWK, Warszawa–Wrocław.
- Mielnicka B., 1992, *Problemy turystyczne górskich parków narodowych*, „Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich”, z. 35, s. 111–119.
- Moskała E., 1987, *Schroniska górskie PTTK w województwie nowosądeckim*, Wyd. PTTK „Kraj”, Warszawa–Kraków.
- Norcliffe G. B., 1986, *Statystyka dla geografów*, PWN, Warszawa.
- Sewerniak J., 1976, *Turystyka piesza w Kampinoskim i Stowińskim Parku Narodowym (zarys problematyki przestrzennej)*, „Biuletyn Informacyjny”, nr 3, Instytut Turystyki, Warszawa.
- Sewerniak J., 1982, *Problematyka zagospodarowania programowo-przestrzennego szlaków turystyki pieszej*, „Problemy Turystyki”, nr 4/18.
- Warszńska J., 1995, *Karpaty Polskie*, Kraków.

Wrona J., 1990, *Rozwój budownictwa turystyczno-wypoczynkowego w Bieszczadach Polskich*, „Acta Universitatis Lodziensis” Turyzm, z. 6, s. 43–57.

Mgr Beata Krakowiak
Studium Doktoranckie Geografii
Katedra Geografii Miast i Turyzmu
Uniwersytet Łódzki
al. Kościuszki 21
90-418 Łódź

Wpłynęło:
15 marca 1997 r.

RÉSUMÉ

L'article a pour but l'analyse des problèmes liés à la fonction des parcs nationaux de Karpates qui occupent au total 790 km² environ, ce qui constitue 4% de la superficie de la chaîne de Karpates et à peu près 0,25% de la superficie du pays. Dans le groupe analysé se trouvent les parcs de: Babia Góra, Bieszczady, Gorce, Magura, Pieniny et Tatra, qui sont de grande valeur du point de vue de la nature et particulièrement attrayants grâce aux paysages, qui s'y présentent. L'aménagement touristique, qui comprend la base de communication, la base de couchage et celle accompagnante, est un étalon, qui a servi de déterminant de la fonction accomplie.

Dans la structure générale des itinéraires sur le terrain examiné ce sont ceux pédestres, qui dominent décidément. Dans les nombres absolus les parcs ayant la plus grande superficie disposent d'itinéraires les plus longs, ceux petits – d'itinéraires les plus courts (à l'exception du Parc National de Magura). Les proportions contraires ont lieu au cas de l'analyse de la densité des itinéraires. La plus grande densité sur 1 km² est dans les plus petits parcs: celui de Babia Góra (2,08 km), celui de Pieniny (1,25 km), ensuite va le Parc National de Tatra. En analysant la dépendance entre la densité des itinéraires et l'âge du parc, on a calculé le coefficient de grade de Spearman. Sa valeur $R = 0,99$ démontre une grande dépendance fonctionnelle entre les traits examinés. Le confirment les plus vieux parcs: de Babia Góra, de Pieniny et de Tatra, ayant la plus grande densité sur 1 km. Celle des parcs plus jeunes: de Bieszczady, de Gorce et surtout de celui de Magura est sensiblement moindre.

L'analyse embrasse aussi la disposition spatiale des itinéraires pédestres. Les cartes de densité confirment de grandes oscillations quant à la valeur moyenne du groupe examiné et à chacun des parcs. Cette différenciation est le mieux confirmée par les valeurs extrêmes: 0 km/km² et 3,5 km/km². Les terrains à la plus grande densité (plus de 2 km/km²) ce sont les sommets, les parties situées au-dessous des sommets, l'abaissement naturel du terrain (cols, vallées, entourage des localités), et le voisinage des gîtes. Les indices de concentration témoignent aussi la différenciation de la disposition des itinéraires. La grande concentration des itinéraires caractérise les parcs: de Pieniny ($k = 0,69$), de Bieszczady ($k = 0,75$) et de Magura ($k = 0,84$). Celle des parcs de Babia Góra ($k = 0,49$), de Gorce et de Tatra ($k = 0,55$) est plutôt moyenne. La concentration est le résultat de la situation du parc, de la formation de la superficie et de l'accessibilité.

Dans l'article, on a prêté attention aux relations entre les itinéraires particuliers et aux types de la concentration des itinéraires. Selon l'auteur les Parcs Nationaux de Babia Góra et de Bieszczady présentent une disposition d'enchaînement, d'échelonnement, tandis que celui de Gorce une disposition d'aire, régulière. La disposition des autres parcs est complexe: à Pieniny – irrégulière, à Tatra – régulière, à Magura – mixte.

Les Parcs Nationaux de Karpates rendent accessibles 27 objets de couchage, disposant de 2181 lieux, dont 35% sont des lieux saisonniers. Ainsi que la base de communication, le plus

grand nombre des lieux de couchage est à remarquer dans les parcs à la plus grande superficie: de Bieszczady (53%), de Tatra (31%). Cependant en prenant en considération l'unité de superficie, on constate que la densité de la base de couchage atteignent les valeurs analogues sans égard à la grandeur du parc, les valeurs très basses, en général. La dépendance moyenne concerne aussi la relation entre l'âge du parc et la densité de la base de couchage, que confirme le coefficient de Spearman, dont la valeur est: $R = 0,64$. Plus vieille que la parc est la base des parcs: de Babia Góra, de Pieniny, de Tatra et de Gorce. Peu typique à cet égard est le Parc National de Bieszczady, où en raison des colonies y existant d'une façon stable, il y a des objets plus vieux que le parc et ceux construits après sa fondation.

Le Parc National de Tatra occupe une position privilégiée, s'il s'agit de base accompagnante. Y fonctionne un téléphérique de cabine, unique sur le terrain examiné (Kuznice – Kasprowy Wierch) et deux de téléphérique à chaise (Hala Goryczkowa – Kasprowy Wierch et Hala Gąsienicowa – Kasprowy Wierch). Dans le Parc Nationaux de Gorce il y a aussi un téléphérique à chaise (Polana Huciska – Tobołów). En saison, les téléskis sont disponibles dans trois parcs: Parc Nationaux de Tatra – 6 téléskis, Parc Nationaux de Gorce – 3, Parc Nationaux de Bieszczady – 2.

Traduit par Lucjan Kowalski

SUMMARY

The aim of the article is the analysis of problems connected with the tourist function of the Carpathian national parks, which cover a total area of 790 km², which makes 4% of the Carpathians' area and about 0,25% of the whole country's area. The group under analysis includes the following national parks: Babiogórski, Bieszczadzki, Gorczański, Magurski, Pieniński and Tatra National Parks. They are all valuable areas, with particularly attractive landscapes. The basic measure of the tourist function is the tourist management of the area. This term refers to the road system, tourist accommodation and other facilities.

In the general system of routes in the area under study, the predominant ones are walking routes, whose total length is about 590 km. The longest routes can be found in the largest parks, and the shortest – in small parks (with the exception of Magurski National Park). Inverse proportions occur when we analyze the density of routes. The highest density per 1 km² occurs in Babiogórski National Park (2,08 km), Pieniński National Park (1,25 km), that is the smallest parks, followed by the Tatra National Park. After examining the relation between the density of routes and the age of a park, Spearman's coefficient was calculated. Its value, $R = 0,99$, points to a considerable mutual functional dependence between the characteristics under study, which can be proved by the fact that the oldest parks, that is Babiogórski, Pieniński and Tatra National Parks, show the highest density of routes per 1 km², while the younger parks – Bieszczadzki, Gorczański, and especially Magurski National Parks – show a much lower density.

The analysis also covered the spatial distribution of walking routes within the parks' boundaries. On the basis of the density maps it was found out that there are significant differences concerning the average value for the group under study, and for any other park as well. The differences are best illustrated by extreme values: 0 km/km² and 3,5 km/km². The areas of the highest density (above 2 km/km²) are mountain peaks and parts close to the summits, natural depressions (mountain passes, valleys, village vicinity) and the areas near tourist shelters. The differences in the distribution of routes are also illustrated by the concentration coefficients. A large concentration of routes occurs in: Pieniński ($k = 0,69$), Bieszczadzki ($k = 0,75$) and Magurski ($k = 0,55$) National Parks. An average concentration of routes occurs in Babiogórski ($k = 0,49$),

Gorczański and Tatra ($k = 0,55$) National Parks. The concentration of routes is a consequence of the location of the park, the sculpture of the earth's surface and transportation accessibility.

The author of the article also focused on the relations between individual routes and on the types of the concentration of routes. She believes that Babiogórski and Bieszczadzki National Parks are examples of a streaked, ladder arrangement and Gorczański National Park shows an areal, regular arrangement. The remaining three parks represent complex arrangements: Pieniński National Park – irregular, Tatra National Park – regular and Magurski National Park – mixed.

Carpathian national parks offer 27 night accommodation objects with 2181 beds. 35% of those are seasonal places. The largest number of night accommodation places and transportation facilities can be found in the largest parks, that is in Bieszczadzki (53%) and Tatra (31%) National Parks. However, considering area units, it turns out that the congestion of night accommodation places is similar in all parks, regardless of their size, and the values are very low. There is no strong correlation between the age of a park and the congestion of night accommodation places, which is illustrated by the Spearman's coefficient $R = 0,64$. Accommodation objects older than the park itself can be found in e.g. Babiogórski, Pieniński, Tatra or Gorczański National Parks. Bieszczadzki National Park is different – here, because within the park's boundaries there are permanent settlements, one can find both objects older than the park itself and those built after its creation.

As far as additional facilities are concerned one should mention Tatra National Park, which has the only in the region cable car (Kuźnice – Kasprowy Wierch), as well as two chair-lifts (Hala Goryczkowa – Kasprowy Wierch, Hala Gąsienicowa – Kasprowy Wierch). Also Gorczański National Park has a chair-lift (Polana Huciska – Tobołów). During the skiing season in three parks there are ski-lifts available: in Tatra National Park – 6, in Gorczański – 3, and in Bieszczadzki – 2.

Translated by Ewa Mossakowska